

The Structure of Subjunctive Clauses in Persian Based on Chomsky's Operation Agree

Mohammadreza Pirooz

Assistant Professor, Department of English Language and Literature, University of Qom, Qom, Iran. Email: mrpirooz@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received 26 April 2025 Received in revised form 30 May 2025 Accepted 10 June 2025 Published online 01 July 2025 Keywords: Subjunctive complements, Operation multiple agree, Left periphery of the clause, Mood, Finiteness.	Due to the influence of the English language on the development of syntax, and because subjunctive constructions are poorly generated in English, such constructions have received relatively little attention in generative tradition. This is because English restricts these constructions to a few marginal cases, and instead, it relies predominantly on its <i>bare</i> infinitival constructions. This is while in finite and/or subjunctive languages like Persian, a productive use of these <i>finite</i> constructions are available. Accordingly, this study aims to investigate Persian finite subjunctive constructions and compares them with the relevant finite subjunctives in other languages. More specifically, the present analysis shows that the left-periphery elements of a Persian subjunctive clause are analyzed following (Rizzi, 1997) with respect to MoodP and CP and demonstrates that the syntactic structure of these subjunctive clause contains all features that make finiteness and/or subjunctive force possible. These include the embedded subjunctive TP (including ϕ-features), nominative Case/case of the embedded PRO, appearing within the subjunctive mood phrase (SbjvP), and the embedded clause is dominated by a CP with the overt complementizer <i>ke</i>, "that" constituting a non-phasal CP. As such, the Persian subjunctive clause bears a complete structural resemblance to the indicative clause and stands in stark contrast to the non-finite, <i>bare</i> infinitival constructions found in languages such as English. The study further shows that the ordering of the constituents within a subjunctive clause follows the same pattern proposed by (Oshima, 2003), and (Antonenko, 2010). Finally, using the Operation Agree (Chomsky, 2000; 2001), or more specifically Multiple Agree (Hiraiwa, 2001; 2005), this analysis illustrates how the structure of a Persian subjunctive clause derives under the minimalist account, obviating the need for Move, and how these constructions highlight the need to reconsider formulation of Phase Impenetrability Condition (Chomsky, 2000; 2001) to include the non-phasal constructions like the subjunctives.

Cite this article: Pirooz, M. (2025), The Structure of Subjunctive Clauses in Persian Based on Chomsky's Operation Agree. *Rhetoric and Grammar Studies*, 15 (1). 162-180. DOI: <https://doi.org/10.22091/jls.2025.13094.1698>

© The Author(s)
DOI: 10.22091/jls.2025.13094.1698

Publisher: University of Qom

Introduction

This study investigates the structure of finite subjunctive clauses in Persian, a language that, unlike English, lacks infinitival constructions altogether. Persian instead makes a productive use of finite subjunctives which appear in subordinate clauses, headed by the complementizer *ke* “that.” These subjunctives are semantically similar to non-indicative, subjunctive clauses in other languages like the Balkan languages (Oshima, 2003), Greek (Roussou, 2009), Italian (Alessandra, 2009), Serbian (Nikolić, 2020), Japanese (Oshima, 2003), and Russian (Antonenko, 2010), among many others.

Materials & Methods

The study mainly relies on native-speaker linguistic data, and acceptability judgments. Using core Minimalist accounts of Merge, Multiple Agree, Phase Theory, and the cartographic analyses of the left periphery, the research constructs derivations of subjunctive clauses.

Research findings

Persian subjunctives display a cluster of morpho-syntactic features that align them with finiteness as seen in the English and Persian juxtapositions.

1. Ali wanted to leave here.
2. Ali mi-xast ke æz inja be-r-e.
Ali ASP-want.PST COMP from here SBJ-leave-3SG¹
‘Ali wanted to leave here.’

Structurally, the finite subjunctive complementation can replace different types of constructions that appear in the non-finite *infinitive* constructions in other languages.

3. Ali sæy=kærd ke æz inja be-r-e. (control constructions)
Ali try-PST.3SG COMP from here SBJ-leave-3SG
‘Ali tried to leave here.’
4. Ali bayæd (ke) æz inja be-r-e. (modals)
Ali must COMP from here SBJ-leave-3SG
‘Ali must leave here.’
5. be=næzær=miræs-e ke Ali æz inja be-r-e. (raising predicates)
seem-3SG COMP Ali from here SBJ-leave-3SG
‘It seems that Ali will leave.’
6. æge Ali æz inja be-r-e, ... (conditionals)
if Ali from here SBJ-leave-3SG
‘If Ali leaves here, ...’

Based on the constructions above, we propose the following properties of the finite subjunctives.

7. THE PROPERTIES OF THE PERSIAN FINITE SUBJUNCTIVE
 - a. **Person and number:** the embedded verb obligatorily carries agreement endings.
 - b. **Tense:** the verbal stem includes tense.
 - c. **Finiteness:** the clauses are classified as finite (Cowper, 2016).
 - d. **Case:** a structural Nominative case is available for embedded subject DPs, even with the empty category PRO (Pirooz, 2016; Landau, 2006; Sigurðsson, 2008).
 - e. **Mood:** the verb is marked with the subjunctive prefix *be-*.
 - f. **CP:** these clauses are introduced by the overt complementizer *ke* (Darzi, 2008; Pirooz, 2025; 2016; Ilkhanipour, 2014).

Therefore, Persian subjunctive clauses are instances of full finite CPs, resembling the (matrix) indicatives and licensing nominative Case/case (with no need for ECM). So, the following configuration is radically different from the bare non-finite infinitive configurations in English. Here is the clausal architecture.

8. THE CLAUSAL ARCHITECTURE OF PERSIAN FINITE SUBJUNCTIVE
... [CP ke [S_{bjp} be- [TP DP_{Nom}. [_{VP} ~~DP~~ v-φ ...]]]]

Discussion of Results & Conclusion

As seen in the properties in (7) and the architecture in (8) above, Persian occupies the comprehensive end of the scale of finiteness, since it exhibits a full suite of properties related to the finiteness and subjunctives simultaneously.

1. Asp.: aspect; Pst.: past; Comp.: complementizer; Sbj.: Subjunctive; 3Sg.: Third person singular.

Besides, the left periphery of Persian subjunctives, (8) above, follows the architectural structure of Rizzi (1997), hosting CP, MoodP, and TP, all above vP.

Within *Agree*-based syntax (Chomsky 2000, 2001), Persian subjunctives provide strong support for Multiple *Agree* (2005; Hiraiwa, 2001), where a full CP structure is projected, and the valuation of features differs between free and control subjunctives.

In free subjunctives, T is defective only with respect to tense. It is anaphoric to the temporal head in the matrix clause, but its ϕ -features are valued locally. Multiple *Agree* establishes a dependency between the embedded T and the matrix T for temporal anchoring.

In control subjunctives, the embedded T is *doubly* defective as it lacks both tense and ϕ -feature values. Multiple *Agree* must connect it both to matrix C/T (for tense) and to a controller (subject or object) for ϕ -features. This classifies control subjunctives into two categories of subject- and object-control.

In the subject-control environment, the embedded ϕ -features co-vary with the matrix subject in Spec-TP, yielding straightforward *Agree* seen in (3) above. In object-control, (9) below, the ϕ -features are valued by the matrix object inside vP, requiring the *Agree* chain to extend deeper into the matrix vP.

9. Ostad_i danešjuyan_j ro mæjbur kærd ke be-r-an_j unja.
 teacher students OBJ force=made.3SG COMP SBJ-go-3PL there
 ‘The teacher forced the students to go there.’

As the co-indexations show, the embedded verb receives third person plural ending from the matrix *object* DP.

ساختمان بند التزامی بر پایه عملیات تطابق چامسکی

محمد رضا پیروز ✉

استادیار زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: mrpirooz@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰	به دلیل تأثیر زبان انگلیسی بر جستارهای زبانی و دستورشناختی و نیز ضعیف بودن ساخت‌های التزامی در این زبان، ساخت‌های التزامی کمتر مورد توجه دستورنویسان، به ویژه دستورنویسان زایشی بوده است. این بدان دلیل است که زبان انگلیسی این ساخت‌ها را محدود به چند مورد حاشیه‌ای در دستور خود نموده و به جای آن از بندهای مصدری بهره گرفته است. زبان فارسی همچون برخی دیگر از زبان‌ها از این ساخت‌ها به گونه‌ی زایا بهره می‌برد. هدف از این جستار، بررسی ساخت‌های التزامی در زبان‌ها و مقایسه ساخت بند التزامی زبان فارسی با آن بندهاست. بر این پایه، پژوهش کنونی نشان می‌دهد که عناصر حاشیه‌ی چپ بند در یک بند التزامی زبان فارسی بر پایه‌ی آثاری همچون ریتزی (Rizzi, 1997) و دیگران است. آنگاه نشان می‌دهد که ساخت نحوی بند التزامی در این زبان، تمامی عناصر سازنده خودایستایی و التزامی بودن را برخوردار است تا از نگاه رده‌شناختی، این ساخت‌ها حتی از زبان ژاپنی که نظام کاملی را از ساخت التزامی نشان می‌دهد، یک گام فراتر باشد. این ساخت التزامی، آنگونه که این مقاله نشان داده است، شباهت کاملی با ساخت اخباری دارد و نقطه‌ی مقابل یک ساخت ناخودایستا و عریان مصدری است که در زبان‌هایی مانند انگلیسی یافت می‌شود. این کنکاش نشان می‌دهد که چیش عناصر سازنده یک بند التزامی برپایه همان چیشی است که اُشیمَا (Oshima, 2003)، آنتونینکو (Antonenko, 2010) و دیگران برای ساخت‌های التزامی در زبان‌های رومانیایی، روسی و دیگر زبان‌ها پیشنهاد کرده‌اند. سرانجام، این پژوهش با استفاده از عملیات تطابق چامسکی (Chomsky, 2000; 2001)، بر پایه‌ی نحو کمینگی، به ویژه راهبرد تطابق چندگانه هیرایوا (Hiraiwa, 2001) نشان می‌دهد که چگونه ساختمان یک بند التزامی اشتقاق می‌شود و چگونه این ساخت‌ها نیازمند بازنگری در شرط نفوذناپذیری گام چامسکی (Chomsky, 2000; 2001) را در زبان‌ها حاشیه‌ی چپ بند، نمود، خودایستایی. گوشزد می‌کنند.
کلیدواژه‌ها: بند التزامی، عملیات تطابق چندگانه، حاشیه‌ی چپ بند، نمود، خودایستایی.	
استناد: پیروز، محمد رضا. (۱۴۰۴). «ساختمان بند التزامی بر پایه عملیات تطابق چامسکی». پژوهش‌های دستوری و بلاغی. دوره ۱۵. شماره ۲۷. صص: ۱۸۰-۱۶۲. https://doi.org/10.22091/jls.2025.13094.1698	
ناشر: دانشگاه قم	© نویسنده گان.

(۱) مقدمه

کاوش در ساختار دستوری بندهای التزامی^۲ همواره در زبان‌هایی که دارای این وجه یا نمود^۳ دستوری هستند مورد توجه دستورشناسان بوده است. التزامی یکی از نام‌هایی است که برای ویژگی نمود از آن استفاده شده و نقطه مقابل نمود اخباری است (Quer, 2008). اما این توجه در زمان پیدایش و تکوین دستور زایشی هیچ‌گاه قابل مقایسه با حوزه‌های دیگر نحو نبوده است. نمود دستوری التزامی در گروهی از زبان‌ها همچون زبان‌های رومانیایی مانند لاتین، اسپانیایی، فرانسه (Oshima, 2003: 1) و ایتالیایی (Alessandra, 2009) زبان‌های حوزه بالکان، زبان ژاپنی (Oshima, 2003) و زبان عربی (ولی‌پور، ۱۳۹۹) یافت شده است. زبان فارسی نیز یکی از زبان‌هایی است که به گونه‌ای زایا از این نمود دستوری استفاده می‌کند (Darzi & Kwak, 2015). افزون بر آن، ساخت‌های کنترلی و ارتقایی زبان فارسی نیز از این نمود استفاده می‌کنند (Darzi, 2008; Ghomeshi, 2001; Karimi, 2008; Ilkhanipour, 2014; 2018).

از نگاه دستور، نمود التزامی نقطه مقابل نمود اخباری از یک سو و نمود امری از سوی دیگر است. از نگاه معناشناسی، نمود التزامی به بیان شک، آرزو، موقعیت‌های خیالی و یا موقعیت‌هایی که هنوز واقع نشده‌اند، می‌پردازد؛ به همین دلیل این نمود را نمود ناواقع^۴ (در برابر نمود واقع) نامیده‌اند. یک بند دارای نمود التزامی نشان دهنده نگرش گوینده نسبت به عمل یا حالتی است که آن بند به توصیف آن پرداخته است. محمول‌هایی^۵ که بیانگر شک، آرزو، احساس، ضرورت و نیز عدم قطعیت باشند، مانند فعل‌های شک داشتن، آرزو داشتن، احساس کردن، امیدوار بودن و خواستن توان زایش در نمود التزامی را دارند. فعل‌های کمکی نیز همچون شاید و ممکن است، ادات دستوری مانند اگر، مگر/اینکه، تا، تا هنگامی که، تا/اینکه و مانند آن ممکن است برانگیزاننده بند التزامی در یک زبان باشند. بندهای التزامی نوعاً در بندهای پیرو ایجاد می‌شوند نه در بندهای پایه، البته این بندها در پاره‌ای از شرایط در بندهای پایه هم ایجاد می‌شوند؛ مانند برویم در زبان فارسی.

ممکن است زبانی بند و نمود التزامی نداشته و یا زبانی نمود التزامی بسیار ضعیفی داشته باشد. مثلاً زبان انگلیسی ساخت التزامی دارد اما این ساخت محدود به ساخت‌های ویژه در موقعیت‌های رسمی در گونه انگلیسی امریکایی است. مانند جمله (۱) زیر از زبان انگلیسی که در آن از نمود التزامی استفاده شده است (Swan, 1995: 541). فعل have در این جمله به جای اینکه به صورت has باشد، به صورت مصدر بدون to ظاهر شده است تا نمایانگر یک ساخت التزامی باشد.

(1) It is essential that every child have the same educational opportunities.

"نیاز است که هر کودک فرصت‌های تحصیل داشته باشد."

در زبان انگلیسی، محمول‌هایی همچون فعل‌های suggest، insist، recommend و essential به ترتیب با معنای پیشنهاد کردن، اصرار کردن، توصیه کردن، و صفت یا فعل لازم (بودن) بندهای متممی التزامی برمی‌گزینند. افزون بر این ساخت‌ها، ساخت التزامی در زبان انگلیسی در برخی از ترکیب‌های کلیشه‌ای همچون جمله (۲) نیز به کار گرفته می‌شود.

2. Subjunctive
3. Mood
4. Irrealis mood
5. Predicates

(2) God bless you/him.

"عافیت باشد." یا "خدا رحمتش کند."

البته، زبان انگلیسی در دوره‌های پیشین خود از این نمود بهره بیشتری می‌گرفته و آن را در موقعیت‌های ناواقع، خیالی و نیز موقعیت‌های مطلوب به کار می‌برده است. از آنجا که این نمود در دستور زبان انگلیسی بسیار ناچیز استفاده می‌شود، این نمود کمتر مورد توجه زبان‌شناسان زایشی قرار گرفته است. این در حالی است که نمود التزامی در زبان فارسی بسیار زایاست.

یک ساخت التزامی با یک ساخت امری شباهت فراوانی دارد. در این زمینه، اُشیمَا (Oshima, 2003: 4) بیان می‌کند که ساخت التزامی به ساخت امری شبیه است. او می‌گوید در هر دو ساخت از ویژگی ناواقع بهره گرفته می‌شود. تفاوتی که یک ساخت امری با ساخت التزامی دارد، همین ویژگی امری بودن آن است که یک ساخت التزامی آن را ندارد. در زبان فارسی نیز شباهت ساخت التزامی با ساخت امری دیده می‌شود؛ در هر دو ساخت از یک پیش‌چسب^۶ (یعنی be) استفاده می‌شود. تفاوتی که این دو ساخت دستوری با یکدیگر دارند، در پذیرش صیغه دوم شخص مفرد است، در حالی که دوم شخص مفرد یک فعل التزامی مانند رفتن به صورت بروی (و در فارسی گفتاری بری) است اما در دوم شخص مفرد فعل امری به صورت برو بروز می‌یابد. این تقابل بند امری با بند التزامی در جمله^۳ و (۴) دیده می‌شود.

(۳) به ایشون گفتم برو. (ساخت امری)

(۴) به ایشون گفتم باید بری. (ساخت التزامی)

از نگاه نحو، ساخت‌های التزامی را وابسته به عملیات تطابق^۷ چامسکی دانسته‌اند که بر پایه انواع گوناگون مطابقت ساخت‌وازی، شامل مطابقت فاعل و فعل و جزء آن شکل گرفته است. به دیگر سخن، عملیات تطابق یک عملیات نحوی در دستور زایشی^۸ است که در آن یک هدف^۹ (مانند یک گروه اسمی) با یک کاوشگر^{۱۰} (مانند فعل و یا گروه زمان^{۱۱}) به ایجاد رابطه صوری بازینی^{۱۲} عناصری همچون زمان^{۱۳}، شخص^{۱۴}، شمار^{۱۵} و جزء آن می‌پردازد. این عملیات بخشی از راهکاری است که به توضیح چگونگی انطباق این ویژگی‌ها و بازینی آنها در بخش‌های گوناگون جمله در طول اشتقاق نحوی^{۱۶} جمله می‌پردازد. تفاوت عملیات تطابق با مطابقت فاعل و فعل^{۱۷} در این است که مطابقت یک قاعده ساخت‌وازی است که فعل با فاعل خود برقرار می‌کند و بر پایه آن پسوند مطابقت در فعل ایجاد می‌شود. عملیات تطابق

6. Citic (or proclitic)

7. Operation agree

8. Generative grammar

9. Probe

10. Goal

11. Tense node

12. Checking

13. Tense

14. Person

15. Number

16. Syntactic derivation

17. Subject-verb agreement

یک عملیات نحوی و نه ساخت‌واژی، است که هنگام اشتقاق جمله ایجاد می‌شود و بر پایه ویژگی‌های معنایی تعبیرپذیر^{۱۸} و تعبیرنشده^{۱۹} است.

از آنجا که گاه نیاز است عملیات تطابق از مرز بند پایه عبور کند و به درون بند پیرو کشیده شود، چنین عملیاتی را که ایجاد کننده مطابقت ساخت‌واژی به درون بند پایه است، عملیات نحوی تطابق از دور^{۲۰} نامیده‌اند. همچنین از این دیدگاه که عملیات کاوش هدف ممکن است در بندهای التزامی یکبار درون بند پایه ایجاد شود و بار دیگر همین عملیات به درون بند پیرو کشیده شود، بدان عملیات تطابق چندگانه^{۲۱} که منتسب به هیرایوا است (Hiraiwa, 2001) گفته‌اند. یک هسته نقشی هدف در عملیات تطابق چندگانه می‌تواند یک هسته زمان و/یا یک هسته متمم‌نما^{۲۲} باشد. عنصر کاوشگر ویژگی‌های تعبیرنشده و ارزش‌گذاری نشده^{۲۳} را که نیاز به بازبینی و ارزش‌گذاری هستند، مورد هدف عملیات نحوی تطابق قرار می‌دهد. عنصر هدف نیز در این عملیات، دارای همان ویژگی‌های تعبیری و ارزش‌دار است که برآورده کننده این نیازهاست.

در یک بند التزامی، ویژگی‌های تعبیرنشده در یک کاوشگر ممکن است نمود (یا وجه)^{۲۴}، زمان و یا هر دو باشد که نیازمند عملیات بازبینی نحوی است. این ویژگی‌های تعبیری باید با [نمود] و/یا [زمان] بر روی بند التزامی تطابق یابد. از طریق همین عملیات تطابق، رابطه میان بند التزامی با بند اصلی جمله ایجاد می‌شود تا در پرتو آن، دستوری بودن بند التزامی از دید ویژگی‌های نقشی بند التزامی تضمین گردد و ویژگی‌های ارزش‌گذاری نشده هسته بالاتر، مثلاً [نمود] از طریق عملیات تطابق ویژگی‌ها برآورده و ویژگی‌های تعبیرنشده در جریان اشتقاق نحوی بازبینی و پاک شود تا دستوری بودن جمله از طریق سطح تعامل میان معناسازی و واج‌شناسی تضمین شود. با این کار، بند التزامی از خطر فروپاشی اشتقاق^{۲۵} رها می‌شود و یک جمله همگرا ایجاد خواهد شد.

(۲) چارچوب نظری

این کاوش در بستر نحو به ویژه بر پایه برنامه کمینگی^{۲۶} به بررسی تقابل ساخت بند ناخودایستای مصدری^{۲۷} با بند خودایستای التزامی^{۲۸} می‌پردازد. در یک ساخت مصدری از گونه مصدری فعل استفاده می‌شود. این ساخت فاقد زمان دستوری است و در آن مطابقت فاعل و فعل دیده نمی‌شود. یک ساخت التزامی، در مقابل ساختی است که زمان دستوری دارد و دارای مطابقت فاعل و فعل است. چنین ساختی در درون یک گروه نمود^{۲۹} دستوری جای می‌گیرد. این تقابل در جمله (۵) از زبان انگلیسی و جمله‌های (۶) از زبان فارسی نشان داده می‌شود که جمله الف دستوری و جمله ب نادرستی است.

(5) John wanted to go.

18. Interpretable

19. Uninterpretable

20. Long-Distance Agree (LDA)

21. Multiple Agree

22. C (Complemetizer)

23. Unvalued

24. Mood

25. Derivational crash

26. Minimalist Program

27. Non-finite infinitive

28. Finite subjunctive

29. Mood Phrase (MoodP)

(۶) الف. علی می‌خواست برود.

ب. علی* می‌خواست رفتن.

استدلال شده است که زبان فارسی بند و فعل مصدری ندارد (مانند جمله ب) و به جای آن از ساخت التزامی (مانند جمله الف) استفاده می‌شود. لازم به ذکر است که بر خلاف دیدگاه دستورنویسان سنتی^{۳۰}، فعل در جمله ب گونه اسمی شده یک فعل است، نه یک فعل مصدری.

چارچوب نظری این جستار بر پایه عملیات تطابق^{۳۱} در نحو است. عملیات تطابق مقدم و پیش در آمد مطابقه ساخت‌واژی^{۳۲} است. چامسکی در نحو زبان‌ها گونه‌ای از عملیات را متصور شده است که بر پایه آن یک عنصر نحوی با نام کاوشگر^{۳۳} در دامنه تحت سازه‌فرمانی^{۳۴} خود یک هدف^{۳۵} را کاوش می‌کند تا ویژگی‌هایی همچون شخص، شمار و زمان را در آن بازبینی و ارزش‌گذاری کند. پس از انجام این عملیات است که مطالب نحوی به گونه آوایی^{۳۶} برای بیان شدن^{۳۷} ارسال می‌شود. پس عملیات تطابق نحوی بر مطابقه ساخت‌واژی تقدم دارد و مبنای مطابقه ساخت‌واژی همچون مطابقه فاعل با فعل و دیگر انواع مطابقه در زبان‌هاست.

در پاره‌ای از موارد، یک مطابقه ساخت‌واژی از جانب یک عنصر کاوشگر در بند پایه با عنصری در بند متمم، مانند بند متمم التزامی در زبان فارسی رابطه تطابق برقرار می‌نماید. در این صورت، یک عنصر کاوشگر مانند گروه حرف تعریف^{۳۸} و/یا گروه اسمی^{۳۹} بند اصلی به درون بند متمم نفوذ می‌کند و با فاعل و فعل بند متمم رابطه تطابق برقرار می‌کند. از آنجا که این عملیات تطابق به بیرون بند کشانده می‌شود، به آن عملیات تطابق از دور می‌گویند. مطابقه ایجاد شده از طریق این عملیات را مطابقه از دور^{۴۰} می‌نامند. همچنین به دلیل اینکه رابطه تطابق بیش از یکبار صورت گرفته است، یعنی یکبار در بند پیرو و دیگر بار در بند پایه، بدان عملیات تطابق چندگانه^{۴۱} می‌گویند. چنانچه عملیاتی در درون یک دامنه نقشی ویژه، مانند درون یک گروه زمانی^{۴۲}، گروه فعلی پوسته^{۴۳} و یا یک گروه متمم‌نما^{۴۴} انجام شود، به آن عملیات گامی^{۴۵} می‌گویند؛ اما چنانچه نیاز باشد که عملیاتی خارج از دامنه‌های بالا صورت گیرد، آن دامنه را ناگامی^{۴۶} می‌دانند. ساخت‌های التزامی در زبان‌ها را ناگامی می‌نامند، زیرا این ساخت‌ها ویژگی‌هایی چون شخص، شمار و زمان خود را که متکی به ویژگی‌های بند اصلی است، از آن بندها می‌گیرند. همانگونه که خواهیم دید، ساخت التزامی آزاد در زبان فارسی به اجبار ویژگی‌های زمانی خود را از بند اصلی می‌گیرد، پس یک ساخت ناگامی است. همچنین، ساخت

30. Traditional grammarians

31. Operation Agree

32. Morphological agreement

33. Probe

34. C-command domain

35. Goal

36. Phonetic Form (PF)

37. Spell-out

38. Determiner Phrase

39. Noun Phrase (NP)

40. Long distance agreement

41. Multiple Agree

42. Tense Phrase (TP)

43. vP

44. Complementizer Phrase (CP)

45. Phasal

46. Non-phasal

التزامی کنترلی یک ساخت ناگامی است، چون در این ساخت، افزون بر ویژگی‌های زمانی، ویژگی‌های شخص و شمار خود را نیز از بند پایه می‌گیرد.

(۳) بررسی آثار

در این بخش به اختصار به بررسی آثاری خواهیم پرداخت که به گونه‌ای با ساختمان بند التزامی زبان فارسی ارتباط دارند. این بررسی را به دو زیرشاخه آثار التزامی تقسیم نموده‌ایم، یکی آن دسته از آثاری است که در زبان‌هایی که اینگونه ساخت را دارند، پدیدار گشته و زیرشاخه دیگر آثاری است که در زبان فارسی به موضوع التزامی پرداخته‌اند. به دلیل سرشت جستار کنونی، دسته اول به گونه موضوعی ارائه شده‌اند تا با دقت بیشتر نمایانگر موضوع این پژوهش باشد اما به دلیل نبود اثری مشابه در زبان فارسی و وجود آثار با موضوعات مرتبط با موضوع بند التزامی، این آثار بر پایه نام نویسنده پدید آمده‌اند.

۳-۱) آثار غیرفارسی زبانان در بندهای التزامی و/یا خودایستا

۳-۱-۱) وجود هسته نمود التزامی در حاشیه چپ بند

در زبان یونانی، روسو (Roussou, 2009) به بازبینی ساختمان بند متممی التزامی می‌پردازد. وی کار خود را مبتنی بر عناصر دخیل در حاشیه چپ^{۴۷} بند ریتزی (Rizzi, 1997) می‌گذارد. روسو معتقد است، ساخت التزامی در این زبان، یک فرافکن متممی دارد که نشانگر عنصر نحوی است که به هسته گروه متممی ارتقا می‌یابد. همچنین وی به وجود یک گروه متممی در این بندها اعتقاد دارد که هسته آن یک مقوله متمم/موصولی است. این هسته شباهت زیادی با هسته متمم‌نمای که در زبان فارسی دارد.

۳-۱-۲) وجود دو گونه بند التزامی: آزاد و کنترلی

در زبان صربی، نیکولیچ (Nikolić, 2020) به بررسی توزیع ضمیر مستتر در ساخت‌های التزامی این زبان می‌پردازد. برای این کار وی همچون دیگر پژوهشگران حوزه التزامی، مانند لندو (Landau, 2004) این بندها را به دو دسته تقسیم می‌کند. دسته نخست همانی است که لندو آن را التزامی کنترلی می‌نامد و ضمیر مستتر را در جایگاه فاعلی بند متمم برمی‌گزیند. دسته دوم همانی است که لندو آن را التزامی آزاد نامیده است و ضمیر فاعلی محذوف^{۴۸} و یا یک گروه حرف تعریف آشکار را در جایگاه فاعلی خود می‌پذیرد. نیکولیچ بر این باور است که دسته نخست در این زبان فاقد زمان است، چون این زبان ساخت‌واژه [زمان] ندارد اما دارای ساخت‌واژه [مطابقه] است؛ اما دسته دوم هم ساخت‌واژه [زمان] دارد و هم [مطابقه]. وی بر این باور است که دسته نخست، یعنی التزامی کنترلی محدودیت گامی دارد، یعنی به هیچ وجه یک گام نحوی به شمار نمی‌آید؛ اما دسته دوم چنین محدودیتی را ندارد و یک گام مستقل نحوی محسوب می‌شود. وی ساخت التزامی در زبان صربی را مانند مجموعه زبان‌های منطقه بالکان^{۴۹} (مانند زبان‌های بلغاری، رومانیایی، یونانی و آلبانیایی) یک ساخت زبان‌گذر می‌داند (Nikolić, 2020).

47. Left periphery

48. ضمیر فاعلی محذوف و یا ضمیر کوچک (Pro)

49. Balkan Sprachbund

۳-۱-۳) عملیات تطابق در بندهای التزامی

چند اثر به چگونگی عملیات تطابق در بندهای التزامی پرداخته‌اند. از میان این آثار، به آثار اوشمیا (Oshima, 2003; 2004) و آنتونکو (Antonenko, 2008; 2010) خواهیم پرداخت. از آنجا که این آثار به چگونگی انجام عملیات نحوی تطابق در بندهای التزامی می‌پردازند و ما به تحلیل همین عملیات در بندهای التزامی فارسی پرداخته‌ایم، مبنای کار خود را بر همین سه اثر قرار می‌دهیم و خواننده را به آثار دیگری مانند پستسکی و تورگو (Pesetsky & Torrego, 2001; 2008) و وانابا (Wanatabe, 2000) ارجاع می‌دهیم.

۳-۲) بند التزامی در پاره‌ای از آثار کنترلی و ارتقای زبان فارسی

به دلیل پدیدار شدن ساخت‌های کنترلی و ارتقای در بندهای التزامی، برخی از آثار فارسی اشاره‌ای به وجود ساخت التزامی در زبان فارسی داشته‌اند. این آثار تصریح کرده‌اند که زبان فارسی ساخت مصدری ندارد لذا به جای آن از ساخت التزامی استفاده می‌کند. کریمی (Karimi, 2008: 183)، قمشی (Ghomeshi, 2001) و هاشمی‌پور (Hashemipour, 1989) از جمله این آثار هستند. کریمی هسته گروه نمود را به (یعنی be-) می‌داند که این گروه و هسته آن با گروه امری و هسته آن شباهت دارد (Karimi, 2008: 183). قمشی بیان می‌کند که در زبان فارسی ساخت التزامی به جای ساخت مصدری استفاده می‌شود. هاشمی‌پور ساخت کنترلی زبان فارسی را یک ساخت التزامی می‌داند. درزی (۱۳۸۵) به ضرورت تمایز میان مبتداسازی و ساخت ارتقای می‌پردازد که هر دو ساخت در بندهای کنترلی پدیدار می‌شوند. برخی دیگر از آثار کنترلی و ارتقای زبان فارسی به وجود متمم‌نمای که اشاره دارند و بند التزامی کنترلی و ارتقای را یک بند متممی با هسته که دانسته‌اند. کریمی (Karimi, 2008)، درزی (Darzi, 2008)، و ایلخانی‌پور (Ilkhanipour, On the CP analysis of Persian finite control constructions, 2014) از این دسته آثار هستند. کریمی (Karimi, 2008) که هسته زمان را در یک ساخت التزامی شامل ساخت کنترلی و ارتقای بررسی کرده، بر این باور است که ساخت التزامی دارای گروه زمان است که چنین زمانی یک زمان ارجاعی است، یعنی به زمان بند اصلی برمی‌گردد. وی می‌افزاید که هم کنترل و هم ارتقا گروه متمم‌نما دارند. کریمی همچنین معتقد است که هم در ساخت کنترلی و هم در ساخت ارتقای که هر دو در بند التزامی شکل می‌گیرند، فاعل بند متمم دارای حالت فاعلی است. نکته دیگر این است که وی ساخت‌های کنترلی و ارتقای را بندهای متممی کامل می‌پندارد (Karimi, 2008: 204).

درزی و کواک (Darzi & Kwak, 2015) به بررسی ویژگی‌های نحوی و معناشناختی بندهای متممی التزامی زبان فارسی پرداخته و نشان داده‌اند که این بندها از طریق ویژگی‌های زمانی بند اصلی و بند التزامی تنظیم می‌شوند. یعنی بند متمم در زبان فارسی به زمان فعل بند اصلی وابسته است، چون باید یا هم‌گاه با بند اصلی و یا پیش از آن باشد. به همین دلیل بندهای هدف محور را در بند التزامی دخیل می‌دانند و سپس با استفاده از تحلیل التزامی لندو (Landau, 2004) که مبتنی بر رابطه زمانی میان بند التزامی و بند اصلی است، به تحلیل عملیات تطابق چامسکی می‌پردازند. از نظر گاه آنان ویژگی تعبیر نشده منفی زمان در یک بند التزامی سبب می‌شود که این بند یک تعبیر هم‌گاه و یا پیشتر از زمان بند اصلی به بند التزامی بدهد. این بخش از تحلیل درزی و کواک مورد نقد ایلخانی‌پور (Ilkhanipour, On the CP analysis of Persian finite control constructions, 2014) قرار گرفته است.

ایلخانی‌پور (Ilkhanipour, On subjunctive clauses and irrealis mood in Persian, 2018) همسانی (نمود) ناواقع با نمود التزامی در زبان فارسی را مورد کاوش قرار می‌دهد که نقدی بر بخشی از اثر درزی و کواک (Darzi & Kwak, 2015) است. او معتقد است که ویژگی ناواقع ضرورتاً در ساخت التزامی نمود نمی‌یابد، یعنی ناواقع می‌تواند در ساخت‌های غیرالتزامی هم بروز یابد اما برعکس، ساخت التزامی به معنای ارزش ناواقع داشتن فراقکن نمود التزامی در زبان فارسی است. وی این پژوهش را با ارائه چند تعریف از ویژگی ناواقع در بندهای متممی و بندهای اصلی و همچنین کاوش در ساخت نحوی ساخت‌واژی زبان‌های متفاوت انجام می‌دهد تا نشان دهد که تمامی ساخت‌های التزامی در زبان فارسی دارای تعبیر ناواقع در نظام مفهومی - ارادی هستند تا تحلیل دوسویه بودن رابطه نمود ناواقع با ساخت التزامی مردود پنداشته شود.

۳-۳) رده‌بندی انواع بندهای التزامی در زبان‌ها

با بررسی تطبیقی^{۵۰} و رده‌شناختی^{۵۱} در ابزارهای نحوی التزامی می‌توان به چگونگی تحلیل ساخت‌های التزامی زبان فارسی دست یافت. اکنون به رده‌بندی ساخت‌های التزامی مبتنی بر سه عنصر نحوی، یعنی هسته التزامی، هسته متمم‌نما و هسته زمان در زبان‌ها خواهیم پرداخت تا نشان دهیم که زبان فارسی کامل‌ترین نظام معماری بند را برای ساخت‌های التزامی خود دارد.

۳-۳-۱) زبان‌های دارای عنصر التزامی

مجموعه زبان‌های منطقه بالکان ساخت‌واژه التزامی ضعیفی دارند لذا از حرف التزامی ویژه‌ای استفاده می‌کنند. در برخی از موارد از یک متمم‌نمای آشکار نیز بهره می‌برند. مانند حرف تصریفی na در زبان یونانی، که البته برخی آن را متمم‌نما هم برمی‌شمرند، چراکه هم ویژگی یک متمم‌نما و هم ویژگی‌های یک عنصر گروه تصریف^{۵۲} را (Quer, Subjunctives, 2006: 673) دارد. در دیگر زبان‌های این مجموعه، زبان رومانیایی متمم‌نمای التزامی ca، زبان آلبانیایی متمم‌نمای التزامی që و زبان سالتینو^{۵۳} متمم‌نمای ku دارد (Quer, Subjunctives, 2006: 673).

در همین راستا، بسیاری از پژوهشگران حوزه التزامی همچون کراپوفا (Krapova, 2021)، ریورو (Rivero, 1994) و روسو (Roussou, 2009) پیشنهاد کرده‌اند که در ساخت‌های التزامی فراقکن نمود در ساخت التزامی در پایین گروه متممی جای می‌گیرد. چنانچه زبانی متمم‌نمای التزامی نداشته اما ساخت التزامی داشته باشد، چنین زبانی بر پایه اصل یگانگی زبان‌ها^{۵۴} دارای متمم‌نمای التزامی تهی است. در این مجموعه زبان‌ها از حرف‌های التزامی da, te, ðe, sã, ku و da, na به ترتیب در زبان‌های رومانیایی، آلبانیایی، آبرش، صربی - کرواتی، یونانی مدرن، بلغاری و سلتینو استفاده می‌شود (Oshima, 2003: 4).

۳-۳-۲) زبان‌های دارای عنصر متمم‌نما

گروهی از زبان‌ها در ساخت التزامی خود به یک عنصر متمم‌نما بسنده کرده‌اند. به عنوان مثال خانواده زبان‌های ژرمنی، رومانیایی و اسلاوی حرف التزامی ندارند و تنها از یک متمم‌نمای واحد بهره می‌برند که هم برای ساخت‌های اخباری و

50. Comparative study

51. Typological study

52. I-like element

53. Salentino (گویی/زبانی در جنوبی‌ترین بخش ایتالیا)

54. Uniformity Principle

هم برای ساخت‌های التزامی (Oshima, 2003: 2) از آن استفاده می‌شود. مشابه همین وضع در زبان‌های دیگری چون یونانی نوین و بلغاری وجود دارد (Oshima, 2003: 3). در زبان انگلیسی از یک متمم‌نمای *that* استفاده می‌شود که میان یک ساخت التزامی و یک ساخت اخباری مشترک است. در این گونه از زبان‌ها مطرح شده است که با نبود عنصر التزامی، یک عنصر التزامی نهان، بر پایه اصل یگانگی در این زبان‌ها یافت می‌شود (Oshima, 2003: 4). در همین چارچوب، اُشیما پیشنهاد داده است که در هر یک از این گونه زبان‌ها دو متمم‌نما داشته باشیم، یعنی برای انگلیسی دو متمم‌نمای $that_1$ و $that_2$ ، برای زبان فرانسه que_1 و que_2 و برای روسی $\check{c}to_1$ و $\check{c}to_2$ داشته باشیم. وی هریک از نمایه‌های نخست را برای نمود اخباری و نمایه‌های دوم را برای نمود التزامی برگزیده است (Oshima, 2003: 5).

۳-۳-۳ زبان‌های دارای عنصر التزامی و متمم‌نما

گروهی دیگر از زبان‌ها هم یک عنصر التزامی و هم یک متمم‌نما دارند. به عنوان مثال در میان مجموعه زبان‌های بالکان، زبان رومانیایی، آلبانیایی و آربرش هم دارای متمم‌نما و هم حرف التزامی هستند (Oshima, 2003: 3). زبان لهستانی نیز همین‌گونه است، یعنی هم حرف التزامی و هم متمم‌نما دارد که با یکدیگر ترکیب شده است تا گروه مرکبی از متمم‌نمای التزامی را بسازد (Oshima, 2003). اُشیما افزوده است وجود حرف التزامی و متمم‌نما در این دو زبان به معنای ارتقای آشکار نشان التزامی به هسته متمم‌نما است. زبان روسی نیز همین‌گونه است، یعنی هم دارای متمم‌نمای $\check{c}to$ است که در ساخت‌های اخباری به کار می‌رود و هم عنصر التزامی که به صورت حرف *by* نمایان می‌شود. متمم‌نمای $\check{c}to$ می‌تواند با عنصر التزامی *by* ترکیب شود تا هسته مرکب $\check{c}toby$ را تشکیل دهد. این هسته مرکب یک متمم‌نمای التزامی است (Antonenko, 2008; 2010). در این مورد، اُشیما (Oshima, 2003) معتقد است که متمم‌نمای التزامی، یعنی $\check{c}to_2$ در زبان روسی به صورت آشکار عنصر التزامی *by* را جذب می‌کند تا $\check{c}toby$ را بسازد، اما این‌گونه فرایند جذب برای متمم‌نمای اخباری، یعنی $\check{c}to_1$ فراهم نیست. بر اساس دیدگاه آنتونکو (Antonenko, 2010)، عنصر التزامی در جایگاه هسته گروه متممی قرار دارد و جایگاه مشخص‌گر آن یعنی جایگاه [Spec,CP] با $\check{c}to$ پر شده است. وی معتقد است که زبان لهستانی نیز همین‌گونه است. اُشیما همین فرایند را به زبان‌های دیگر تعمیم می‌دهد و می‌افزاید که در زبان انگلیسی، فرانسه، اسپانیایی و دیگر زبان‌های مشابه فرایند جذب عنصر التزامی صورت می‌گیرد (Oshima, 2003: 5). از آنجا که از متمم‌نمای ca ، $q\ddot{a}$ ، se به ترتیب در زبان‌های رومانیایی، آلبانیایی و آربرش^{۵۵} استفاده می‌شود، باید ادعا کرد که از دید تاریخی، این متمم‌نماها همزادهای متمم‌نمای که در زبان فارسی و دیگر زبان‌های خانواده هندواروپایی هستند.

۳-۳-۴ زبان‌های دارای هسته زمان افزون بر هسته التزامی و متمم‌نما

در زبان ژاپنی از سه ترکیب متمم‌نما، حرف التزامی و عنصر زمان استفاده می‌شود که یک چارچوب پیچیده‌تری نسبت به زبان‌های پیشین دارد. نکته شایان ذکر در مورد زبان ژاپنی آن است که هم عنصر زمان و هم عنصر التزامی به هسته گروه متممی ارتقا می‌یابند (Oshima, 2003: 1).

در زبان فارسی، این‌گونه ساختار معماری بند که در زبان ژاپنی دیده می‌شود، حتی به شکل کامل‌تری وجود دارد. در این زبان، یک بند التزامی دارای این ویژگی‌های اجباری است: داشتن هسته زمان، داشتن پیش‌چسب التزامی، داشتن متمم‌نما و داشتن شخص و شمار. این تقابل را که در مثال‌های (۵) و (۶) در بالا دیدیم، با فعل‌های دیگری در جملات زیر دیده می‌شود:

- (۷) آنها به نظر می‌رسد [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروند]]]]^{۵۶}. (یک محمول ارتقایی در یک ساخت مبتداساز)
- (۸) آنها تلاش کردند [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروند]]]]^{۵۷}. (یک ساخت کنترلی)
- (۹) شما باید تصمیم بگیرید [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروید]]]]^{۵۸}. (یک ساخت کنترلی)
- (۱۰) لازم است اراده کنید [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروید]]]]^{۵۹}، خیلی خوب می‌شود. (یک بند شرطی)
- (۱۱) من باید اراده کنم [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروم]]]]^{۶۰}. (یک محمول ارادی)
- (۱۲) ضروری است [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروند]]]]^{۶۱}. (یک فعل وجهی)
- (۱۳) شاید / شایسته است که [گم که] گنا [گز، شوش] گفک به سفر بروید]]]]^{۶۲}. (یک فعل وجهی)

در تمامی نمونه‌های بالا، بند متمم دارای ساختمان نحوی یکسان است یعنی گروه متمم‌نما با هسته که، گروه نمود التزامی با هسته به شخص و شمار اجباری و گروه زمان که همگی پیش از گروه فعلی پوسته‌ای و هسته‌ای حضور دارند. بنابراین، ساخت التزامی در زبان فارسی هیچگونه تفاوتی با یک ساخت اخباری و موصولی ندارد. از سوی دیگر، در زبان فارسی تنها اختلاف یک بند التزامی با یک بند اخباری در وجود پیش‌چسب التزامی در یک بند التزامی و عدم حضور آن در یک بند اخباری است. در مثال (۱۴) با محمول گفتن، فعل بند متمم دیگر متمم التزامی نمی‌پذیرد:

پدر گفت که به سفر می‌رود / *برود.^{۵۷}

جمله بالا با فعل می‌رود دستوری است اما با فعل برود دستوری نیست. به همین دلیل ساخت بند التزامی / اخباری را در یک گروه نمود متصور می‌شویم، به گونه‌ای که هسته بند التزامی به صورت به و هسته بند اخباری به صورت یک عنصر نحوی تهی (یعنی Ø) نمود می‌یابد.

۳-۴) گروه‌های نحوی بندهای التزامی در زبان‌های مختلف بر پایه عناصر واقع در حاشیه چپ بند

۳-۴-۱) ساختمان نحوی یک بند بر پایه عناصر حاشیه چپ بند

دستورنویسان زایشی بر این باورند که در ساخت‌های نحوی یک هسته فعلی بزرگ به هسته فعلی کوچک (یا فعل پوسته‌ای) ارتقا^{۵۸} می‌یابد. یعنی در پایین‌ترین نقطه اشتقاق، ارتقاء فعل هسته‌ای (V) به فعل پوسته‌ای (v) صورت می‌گیرد و v+V شکل می‌گیرد. لازم به ذکر است که در ساخت محمول‌های مرکب^{۵۹} در زبان فارسی این حرکت آشکار است و فرایند انضمام^{۶۰} در ساخت‌واژه آشکارا صورت می‌گیرد و در نتیجه آن، فعل‌های مرکب زبان فارسی شکل می‌گیرند و سپس هسته زمان وارد عمل می‌شود و نخست با گروه حرف تعریف فاعلی و سپس با فعل مرکب (یعنی v+V) تطابق پیدا می‌کند تا ویژگی‌های هر سه عنصر یکی شود. بر همین پایه است که فعل‌های مرکب زبان فارسی، هسته زمان را در بندهای التزامی می‌گیرند تا فعل التزامی زمان‌دار شود. در نتیجه همین حرکت آشکار است که حالت نحوی و ساختار فاعلی به فاعل بند التزامی همچون بند اخباری داده می‌شود. همزمان با گرفتن حالت نحوی فاعل، هسته مرکبی که در

۵۶. مراد از گم: گروه متمم‌نما؛ گنا: گروه نمود التزامی؛ گز: گروه زمان؛ شوش: شخص و شمار و گفک: گروه فعلی پوسته‌ای است.

۵۷. فعل می‌رود در مثال (۱۴) یک فعل التزامی نیست. از سوی دیگر، پیشوند می در این فعل نشانه استمرار (aspectual marker) است که مورد بررسی ما نیست.

58. Raise/Raising
59. Complex predicates
60. Incorporation

جایگاه گروه زمان جای دارد، هسته مطابقه^{۶۱} را می پذیرد و در نتیجه آن فعل التزامی دارای مطابقه ساخت واژگی شخص و شمار می شود، زیرا جایگاه هسته مطابقه براساس نحو کمینگی در درون گروه زمان است. تا اینجا هیچ تفاوتی میان یک ساخت التزامی با ساخت اخباری وجود ندارد.

تفاوت اساسی بند التزامی با بند اخباری در این است که در یک ساخت التزامی برخلاف یک ساخت اخباری، ارزش گذاری زمانی صورت نگرفته، یعنی بند زمانی ایجاد شده، هنوز ارزش گذاری نشده، یعنی val-مانده است که نیازمند عملیات ارزش گذاری از سوی بند اصلی است. این نیاز همچنان برآورده نشده باقی می ماند و منتظر یک عملیات از بیرون بند است. این عملیات، همان عملیات تطابق چندگانه است که به سبب آن وابستگی طبیعی میان بند التزامی و بند اصلی ایجاد می شود. در اصل بندهای التزامی از نظر زمانی بندهای ناقصی هستند و وابستگی زمانی با بند اصلی دارند.

تا اینجا جای کار، هنوز دو حرکت درون بندی دیگر باقی مانده است. نخست اینکه هسته مرکب باید به سوی هسته نمود حرکت کند تا هسته مرکب ایجاد شده دارای نمود شود. هسته نمود می تواند نمود التزامی با ساخت واژه^{۶۲} و یا هسته اخباری با یک ساخت واژه تهی باشد. در نتیجه این حرکت آشکار، پیش چسب التزامی در زبان فارسی در گونه آوایی به فعل می چسبد. پس از آن، هسته مرکب با هسته گروه متمم نما (یعنی که) وارد اشتقاق وارد می شود. اما در پایان کار، اشتقاق ایجاد شده بند متمم التزامی برخلاف بند اخباری بدون زمان ارزش گذاری شده باقی می ماند. پس چنین بندی باید کاوشی در پایین دست خود انجام دهد تا زمان را در آنجا بیابد. تنها هدفی که در پایین دست این عملیات قرار دارد، مجموعه ای از فعل هسته ای، فعل پوسته ای، هسته زمان و هسته نمود است، (یعنی Mood+T_{def}+V+V) که در میان ویژگی های آنها، ویژگی زمان هنوز ارزش گذاری نشده است. در پایان این مرحله از عملیات تطابق، کل اشتقاق دارای عنصر زمانی ارزش گذاری نشده باقی می ماند. در اینجا است که اشتقاق نحوی باید دچار فروپاشی گام^{۶۳} شود اما چون ساخت جمله یک ساخت التزامی است، چنین فروپاشی صورت نمی گیرد. این فرایند در بیشتر زبان ها نهان است اما در برخی از زبان ها ممکن است آشکار باشد (Oshima, 2004: 4). این ارتقاء مختص یک ساخت التزامی است. در واقع بزرگ ترین تفاوت میان یک بند التزامی با یک بند اخباری در این است که در یک ساخت التزامی فروپاشی گام صورت نمی گیرد.

حرکت نهان هسته زمان در یک بند التزامی به هسته بالاتر اخباری یک امر ضروری است. این حرکت به دلیل تعبیر زمانی و یا تعبیر واقعه ای^{۶۴} ساخت التزامی است. چنانچه این حرکت نهانی در نحو صورت نگیرد، زمان بند التزامی از زمان بند اصلی توسط دو مانع و یا دو عنصر گام ساز، که یکی هسته زمان است و دیگری هسته متمم نما، جدا می افتد. در چنین صورتی، بند متمم التزامی نمی تواند تعبیری بر مبنای زمان بند اصلی داشته باشد که یک بند التزامی ضرورتاً بدان وابسته است (Antonenko, 2008: 2).

هسته مرکب ایجاد شده در بند التزامی که در لبه گام قرار دارد، مجبور است که بار دیگر به سوی هسته زمان بند متمم حرکت کند تا بتواند وابستگی زمانی خود را با بند اصلی برقرار نماید و بند التزامی ایجاد شده دارای زمانی هم گاه و یا آینده نسبت به زمان بند اصلی شود. اما چنین عنصری را در بندی که خود در آن قرار گرفته است، نمی یابد. لذا این عملیات نیازمند به یک راهکار برون گامی و یا از راه دور است که یکی از مصادیق آن، ساخت های التزامی است. در این

61. Agr

62. Phase collapse

63. Tense or event interpretation

زمان، اشتقاق‌های بند التزامی پایان یافته اما وابستگی زمانی میان این بند و بند متمم هنوز برقرار نشده است؛ لذا نیاز است نخست اشتقاق‌های بند اصلی صورت گیرد. فعل هسته‌ای، فعل پوسته‌ای و نیز فاعل بند اصلی با یکدیگر ادغام می‌شوند تا بند اصلی شکل گیرد اما فعل بند اصلی نیازمند یک عملیات ادغام دیگر است تا بتواند گروه متممی التزامی را با تمامیت خود به عنوان متمم خود برگزیند. پس از این عملیات، ویژگی‌های بند متمم به سوی فعل هسته‌ای و پوسته‌ای بند اصلی حرکت می‌کند و ادغام می‌شود اما در این حرکت و ادغام، هنوز عنصر زمان یافت نمی‌شود تا به بند التزامی برسد. در مرحله بعدی، زمان در بند پایه شکل می‌گیرد. پس عنصر زمان در بند پایه، که دارای ویژگی‌های (iT-val) است، اشتقاق می‌شود. آنگاه به کاوش در پایین دست خود می‌پردازد و با فاعل خود وارد عملیات تطابق می‌شود تا ویژگی‌های زمانی مشترک به فاعل خود بدهد اما تمامی ویژگی‌های زمانی بند اصلی فراهم نشده است، چراکه بند مجموعه متمم التزامی که اکنون مجموعه فعل هسته‌ای و پوسته‌ای بند اصلی است و حرکت و ارتقا یافته هنوز فاقد ویژگی زمانی است. چنانچه ویژگی‌های خود را نگیرد، اشتقاق از بین می‌رود. اکنون عملیات تطابق زمانی دیگری صورت می‌گیرد و در نتیجه آن، زمان بند اصلی از طریق مجموعه فعلی بند اصلی به درون بند متمم التزامی می‌رسد و زمان بند متمم مبتنی بر وابسته به زمان بند اصلی می‌شود تا تمام مجموعه تشکیل شده، دارای مصادیق یک ارزش واحد زمانی، یعنی (uT +val) شود. این تطابق برون‌بندی بر پایه عملیات تطابق چندگانه صورت می‌گیرد.

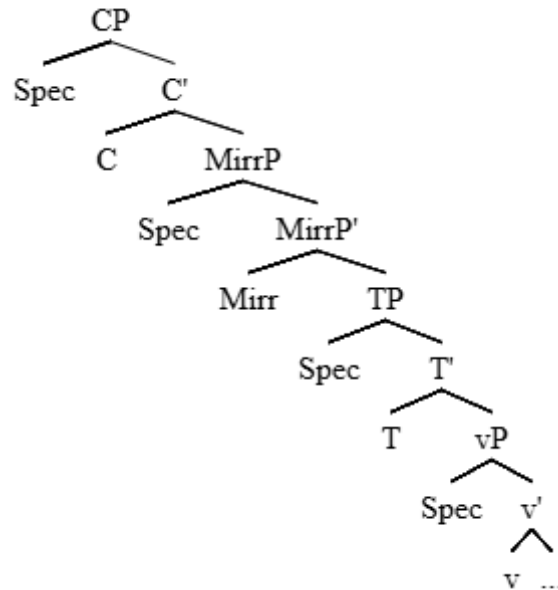
البته عنصر زمان در یک بند التزامی با دیگر بندها مانند بند اخباری تفاوتی آشکار دارد. تعبیر زمانی در یک ساخت التزامی همواره بر مبنای زمان بند بالاتر اخباری صورت می‌گیرد که تا حد زیادی شباهت به ارتقای نهان در یک ساخت ارتقای سور^{۶۴} برای تعبیر دامنه^{۶۵} دارد (Oshima, 2004: 3). این اشتقاق نحوی را در زبان‌ها در مثال (۱۵) و اشتقاق فارسی آن را در مثال (۱۶) نشان داده و نمودارهای درختی هر کدام را در نمودار (۱) و (۲) آورده‌ایم.

(14) ... [CP C [SbjVP MirrP [TP T [VP v [VP V ...]]]]]

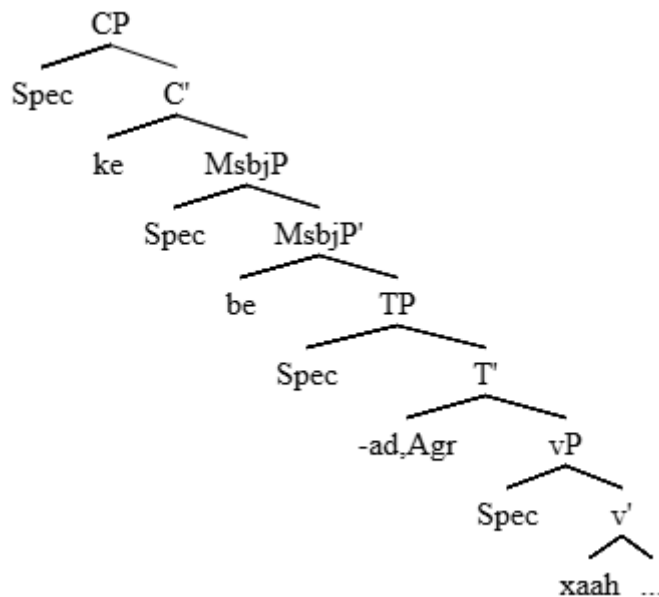
(15) ... [CP ke [SbjVP be- [TP T [VP v [VP V ...]]]]]

64. Quantifier raising

65. Scope interpretation

نمودار (۱): سلسله مراتب عناصر نقشی حاشیه چپ بند نسبت به گروه التزامی در زبان‌ها برگرفته از اُشیما (۲۰۰۱)

نمودار (۲): سلسله مراتب عناصر نقشی حاشیه چپ بند نسبت به گروه التزامی در زبان فارسی

۴) پاسخ به برخی از چالش‌ها

ساخت التزامی آنگونه که ما در این پژوهش نشان دادیم، چند چالش در میان دستورنویسان ایجاد کرده است؛ نخست استدلال شده است که متمم‌نمای اخباری و التزامی چنانچه در یک زبان یک صورت واحد داشته باشد، بر اساس دو کارکردشان با دو نمایه نشان داده می‌شود. به عنوان مثال دو *that* در زبان انگلیسی داشته باشیم، *that*_۱ و *that*_۲ که یکی با نقش التزامی و دیگری با نقش اخباری باشد. این یکسانی متمم‌نمای اخباری و التزامی در زبان فارسی یافت می‌شود.

در زبان فارسی متمم‌نمای که بیش از یک کاربرد دارد که در اینجا دو کاربرد اخباری و التزامی آن مد نظر است. پس این دو کاربرد را می‌توان به که ۱ در یک ساخت اخباری و که ۲ در یک ساخت التزامی نسبت داد. اما این راهکار با توجه به رفتار گوناگون متمم‌نمای که در زبان فارسی درست نیست، چراکه نیازمند این است که همچون واژگان چند معنایی در ساخت‌واژه، به یک عنصر نحوی چندین نقش مشابه داد که هر کدام را با یک نمایه متفاوت نشان دهیم. افزون بر این، با داشتن پیش‌چسب آشکار التزامی در زبان فارسی، نیازی به ایجاد یک عنصر نحوی دیگر با نام متمم‌نمای التزامی نیست. از آنجا که متمم‌نمای که کاربردهای متفاوت نحوی دارد، راهکار ایجاد چندنمایه برای یک عنصر متمم‌نما راهکاری کمینه‌گرایانه نیست.

نکته دیگر در مورد شرط نفوذناپذیری گام^{۶۶} (Chomsky, 2000; 2001) است. این شرط بیان می‌کند که هرگونه حرکت و ارتباط میان یک گام با گام بالاتر مردود است. ساخت‌های التزامی و برخی دیگر از ساخت‌ها در زبان‌های متفاوت این شرط را نیازمند بازبینی می‌دانند، چراکه در یک ساخت التزامی، عنصر زمان در یک بند متمم، وابسته به عنصر زمان بند اصلی است. نکته دیگر اینکه در زبان فارسی، ویژگی‌های شخص و شمار در یک بند التزامی وابسته به شخص و شمار بند اصلی است، که در مثال (۱۷الف) و (۱۷ب) دیده می‌شود. از آنجا که شخص و شمار و نیز عنصر زمان در یک بند زمان جای دارند، دو گونه وابستگی زمانی به بند اصلی در یک ساخت التزامی دیده می‌شود.

(۱۶الف) رئیس جمهور تصمیم گرفت [که PRO به سفر استانی برود].

ب. رئیس جمهور و هیئت همراه تصمیم گرفتند [که] به سفر استانی بروند].

در مثال (۱۷الف) زمان بند پیرو نسبت به زمان بند پایه تشکیل می‌شود، یعنی فعل بند التزامی (سفر استانی رفتن رئیس جمهور) بعد از (و یا هم‌گاه با) فعل بند اصلی (یعنی تصمیم گرفتن) است. پس فعل رفتن از دید زمانی وابسته به فعل تصمیم‌گرفتن در بند اصلی است و باید مبتنی بر گام بالایی اشتقاق شود که گام پایینی را از استقلال می‌اندازد و آن را به گام بالاتر وابسته و نفوذپذیر می‌کند و بدین صورت چالشی را برای شرط نفوذناپذیری گام ایجاد می‌سازد. در مورد شخص و شمار نیز همین نکته دیده می‌شود. شخص و شمار در بند متمم در هر دو نمونه بالا مبتنی بر شخص و شمار بند اصلی است، به گونه‌ای که هرگونه تباین میان شخص و شمار بند متمم با بند اصلی سبب نادستوری ساخت می‌شود. پس شخص و شمار در یک ساخت التزامی کنترلی، همچون عنصر زمان، وابسته به بند اصلی است. بدینگونه شرط نفوذناپذیری گام به چالش جدی کشانده می‌شود که نیاز به بازبینی آن را فراهم می‌سازد.

نکته آخر بر پایه اصل یگانگی چامسکی (Chomsky, 2000) است. استدلال شده که در تمامی زبان‌ها، چنانچه شواهد کافی برخلاف این اصل وجود نداشته باشند، یک بند التزامی از دو عنصر ضروری تشکیل شده که یکی گروه نحوی التزامی و دیگری گروه متممی (Oshima, 2003: 2) است. چنانچه زبانی مانند زبان‌های ژرمنی و رومیایی یکی از این دو گروه نحوی را نداشته باشد، چنین گروهی در این زبان‌ها به گونه ناهنجار در ساخت جمله حضور دارد. زبان فارسی با داشتن چهار عنصر، که دو عنصر بالا را شامل می‌شود، به دستاویز اصل یگانگی زبانی نیازمند نیست، چراکه هر دو

عنصر در این زبان حضور دارند. بنابراین، ساخت التزامی در زبان فارسی هم زایا است و هم ساخت معماری نحوی کامل تری را نسبت به تمامی زبان‌هایی که در این پژوهش بررسی شدند داراست.

۵) نتیجه

این پژوهش به بررسی رفتار نحوی بندهای متممی التزامی در زبان فارسی و تقابل آنها با بندهای التزامی در دیگر زبان‌ها از یک سو و بندهای مصدری از سوی دیگر پرداخت و نشان داد که چگونه بندهای خودایستای التزامی زبان فارسی تقابل‌های صوری بیشتری را نسبت به بندهای التزامی و نیز بندهای ناخودایستای مصدری در زبان‌های دیگر از خود نشان می‌دهد. ویژگی‌های نحوی ساخت‌وازی یک ساخت التزامی در زبان فارسی که آن را با ساخت اخباری همسان می‌سازد، شامل این موارد: الف) داشتن ویژگی‌های فاعلی (شامل شخص و شمار) فعال بر روی فعل ب) داشتن هسته زمان و جای گرفتن ساخت التزامی در درون یک گروه نحوی زمانی پ) داشتن حالت ساختاری فاعلی نزد فاعل بند متمم، حتی اگر ضمیر مستتر در یک ساخت التزامی کنترلی حضور داشته باشد ت) داشتن نمود دستوری التزامی با هسته ث) قرار گرفتن در بند متممی با هسته که. تمامی این ویژگی‌ها، یک بند متمم خودایستای التزامی را با یک بند اخباری زبان فارسی همسان می‌سازد و آن را از یک بند عریان و ناخودایستای مصدری در زبانی مانند زبان انگلیسی متفاوت می‌سازد. این کاوش همچنین نشان داد که ساخت حاشیه چپ بند التزامی در زبان فارسی درست از همان چینی بهره می‌برد که ریتزی (Rizzi, 1997) آن را برای دیگر زبان‌ها پیش‌بینی کرده است. همچنین این جستار به پی‌گیری عملیات تطابق چامسکی (Chomsky, 2000; 2001) در بندهای التزامی پرداخت و آنها را همسو با لندو (Landau, 2004) و دیگر پژوهشگران به دو دسته *التزامی آزاد* و *کنترلی تقسیم* کرد و نشان داد که چگونه این عملیات تطابق نیازمند به یک بازنگری است تا بتواند به درون بندها و گام‌های نحوی التزامی نفوذ کند. براین پایه، این پژوهش از پیشنهاد عملیات تطابق چندگانه هیرایوا (Hiraiwa, 2001) بهره برد. در پایان گفته شد که چگونه شرط نفوذناپذیری گام چامسکی (Chomsky, 2000; 2001)، در یک ساخت التزامی زبان فارسی هم‌راستا با برخی از ساخت‌های دیگر به چالش و بازیابی کشانیده می‌شود تا این گام‌ها را از دید زمانی به ناگام تبدیل نماید.

تعارض منافع

طبق گفته نویسنده، پژوهش حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع است.

منابع

- درزی، علی. (۱۳۸۵). «ضرورت تمایز میان فرایند ارتقا و مبتداسازی در زبان فارسی». ویژه‌نامه فرهنگستان - دستور. شماره ۲. صص: ۱۸۷-۱۶۱.
- ولی‌پور، مونا. (۱۳۹۹). دستاوردهای سنت دستورنویسی عربی برای زبان شناسی جدید، مطالعه موردی: وجه التزامی. علم زبان. شماره ۱۱. صص: ۱۳۶-۱۰۹.

References

- Alessandra, G. (2009). Toward the syntax of a subjunctive mood. *Lingua*, 119, 1832-1857. 10.1016/j.lingua.2008.11.008.
- Antonenko, A. (2008). The Nature of Russian subjunctive clauses. *Manuscript*, 1-38.
- Antonenko, A. (2010). Puzzles of Russian subjunctives. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 16, 1 0-11.
- Chomsky, N. (2000). Derivation by phase. In M. Kenstowicz, Ken Hale. *A Life in Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by phase. In M. Kenstowicz. *A Life in Language*, 1-52.
- Darzi, A. (2008). On the vP Analysis of Persian Finite Control Constructions . *Linguistic Inquiry*, 39, 103-116. 10.1162/ling.2008.39.1.103. [In Persian]

- Darzi, A & Kwak, S. (2015). Syntax and semantics of subjunctive clauses in Persian. *Lingua*, 153, 1-13. 10.1016/j.lingua.2014.10.003.
- Ghameshi, J. (2001). Control and thematic agreement. *Canadian Journal of Linguistics*, 9-40. 10.1017/S0008413100017928.
- Hashemipour, M. M. (1989). *Pronominalization and control in modern Persian*. PhD dissertation. University of California.
- Hiraiwa, K. (2001). Multiple agree and the defective intervention constraint in Japanese. *MIT working papers in linguistics*, 40, 67-80.
- Ilkhanipour, N. (2014). On the CP analysis of Persian finite control constructions. *Linguistic Inquiry*, 45, 323-331.
- Ilkhanipour, N. (2018). On subjunctive clauses and irrealis mood in Persian. *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique*, 63, 100-111.
- Karimi, S. (2008). Raising and control in Persian. In S. Karimi, Samiian, Vida & D. and Stilo. *Aspects of Iranian Linguistics*, 177-208. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Krapova, I. (2021). Complementizers and particles inside and outside of the left periphery: The case of Bulgarian revisited. In B. Sonnenhauser & B. Wiemer. *Clausal complementation in South Slavic*, 211-269. 10.1515/9783110725858-004.
- Landau, I. (2001). *Elements of control: Structure and meaning in infinitival constructions*. Springer.
- Landau, I. (2004). The scale of finiteness and the calculus of control. *Natural Language & Linguistic Theory*, 22, 811-877.
- Nikolić, D. (2020). Distribution of PRO in Serbian subjunctives. *Calgary (Working) Papers in Linguistics*, 31, 89-109. 1880/112771.
- Oshima, S. (2003). Subjunctives and subject obviation (Part I). *Journal of Inquiry and Research*, 78, 1-21.
- Oshima, S. (2004). Subjunctives and subject Obviation (Part II). *Journal of Inquiry and Research*, 79, 1-19.
- Pesetsky, D & Torrego, E. (2001). T-to-C movement: Causes and consequences. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 16, 1-10.
- Pesetsky, D & Torrego, E. (2008). The syntax of valuation and the interpretability of features. In S. Karimi, V. Samiian, & W. K. Wilkins. *Pesetsky, D & Torrego, E. (2008). The syntax of Phrasal and clausal architecture: Syntactic derivation and interpretation. In honor of Joseph E. Emonds*, 262-294. John Benjamins Publishing Company.
- Quer, J. (2006). Subjunctives. In M. Everaert & H. van Riemsdijk. *The Blackwell Companion to Syntax*, Vol. V, 660-684. Malden, MA: Blackwell.
- Quer, J. (2008). Subjunctives. In Everaert, M & Reijndijk, H Van. *The Blackwell Companion to Syntax*, 660-684. Blackwell.
- Rivero, M. L. (1994). Clause structure and v-movement in the languages of the Balkans. *Natural Language and Linguistic Theory*, 12, 63-120.
- Rizzi, L. (1997). The fine structure of the left periphery. In Haegeman. *Elements of Grammar*, 281-337. Springer.
- Roussou, A. (2009). In the mood for control. *Lingua*, 1811-1836. 10.1016/j.lingua.2008.11.010.
- Swan, M. (1995). *Practical English Usage*. Oxford: Oxford University Press.
- Valipour, M. (۲۰۲۰). Relevance of the Arabic Grammar Tradition to Modern Linguistics: A Case Study of Subjunctive Mood. *Language Science*, 7, 109-136. 10.22054/ls.2020.49682.13067(11) 109-136. [In Persian]۹
- Wanatabe, A. (2000). Feature copying and biniding: Evidence from complementizer agreement and switch reference. *Syntax*, 3, 159-181.